

اسناد آرشیوهای عثمانی،

آرشیوهای استانبول

استنفورد جی. شاو
ترجمه کاوه بیات

بخش اول

پانزده سال پیش برای مطالعه پیرامون تشکیلات اداری و مالی ولایات امپراتوری عثمانی پیش از قرن نوزدهم بررسی‌هایی را در آرشیو باشباکانلیک (صدارت عظمی) واقع در استانبول آغاز کردم^۱. این بررسی‌ها مرا بر آن داشت که نتیجه مشاهدات خود را در این آرشیوها برای آگاهی دیگر پژوهشگران ارائه دهم^۲. از آن ایام تاکنون مجموعه‌های دیگری از اسناد بررسی و شناسایی شده و در اختیار پژوهشگران قرار گرفته‌اند و بررسی‌های بعدی پیرامون نهضت اصلاح طلبی عثمانی در قرن نوزدهم و سالهای نخست قرن بیستم مرا توفیق داد این اسناد و دیگر اسنادی را که در مراحل اول تحقیقاتم مشاهده نکرده بودم، بررسی نمایم. لهذا هدف از نگارش این مقاله معرفی اسناد جدیدتری است که در آرشیوهای استانبول، و بویژه آرشیو صدارت عظمی ارائه گردیده‌اند: اسنادی که در مقاله پیشین خود موفق به معرفی آنها نشدم و اینک امیدوارم پژوهشگرانی

که به تاریخ معاصر عثمانی و خاورمیانه علاقمند هستند بدینوسیله تشویق گردند که در بررسی‌های خود از این اسناد نیز استفاده کنند^۳. برای آن که خواننده از حجم و ماهیت اسناد هر یک از این مجموعه‌ها تصویر مشخصتری به دست آورد، این اسناد را به چهار مقوله کلی تقسیم کرده‌ام: قوانین اساسی و نظامنامه‌ها، اسناد سلاطین و دولتمردان، و اسناد قضایی. در واقع اسناد هر یک از این مجموعه‌ها تا حدودی به یکدیگر مربوط می‌شوند.

الف. قوانین اساسی و نظامنامه‌ها
(۱) مجموعه خط همایون

مجموعه‌ای مرکب از حدود ۱۰/۱۰۰۰ سند که سالهای نخست قرن هجدهم را تا شروع عصر تنظیمات (۱۸۳۹) در بر می‌گیرد. این مجموعه در اصل مشتمل بر گزارشهایی است که برای بررسی و تصمیم‌گیری از سوی دفتر صدارت عظمی (باب اصفی) به سلطان و شورای سلطنت تسلیم شده است، فرامین و نتایج بررسی‌ها نیز در این مجموعه‌ها هستند. اغلب این اسناد از لحاظ موضوعی متشتمل و پراکنده‌اند و از لحاظ موضوعی طبقه‌بندی نشده‌اند ولی به طور کلی روال تاریخی اسناد حفظ شده است، بعلاوه اسناد مربوط به موضوع‌های مشخص نیز

۱۴۵۱	صحیه
۲۷۸۵	نفعیه
۹۰۱۹	سرای (امور کاخ ها)
	تیمار (امور مالی نظام واقعات)
۸۷۹۴	
	ضبطیه (پلیس و امنیت عمومی)
۴۵۵۰	
۱۰۳۲	ایالات ممتازه
۹۲۴۲	معارف
۱۸۴/۲۵۶	مجموع

هیچ یک از اسناد این فهارس موضوعی عمومی، بر اساس روال تاریخی یا مقوله موضوعی طبقه بندی نشده اند. علاوه بر آن هنگامی که پاره ای از اسناد، موضوع های متعددی را در بر گرفته است فهرست نویسان چاره ای جز آن نداشته اند که موضوع واحدی را برای آنها انتخاب کنند. لهذا پژوهشگر دقیق می باید برای پژوهش خویش، حتی الامکان فهارس هر چه بیشتری را مورد بررسی قرار دهد.

(۳) مجموعه ایراد

این مجموعه اساسی که شامل اسناد قرن نوزدهم و سالهای نخست قرن بیستم است، شامل حدود ۳۵۰/۰۰۰ پرونده است که از لحاظ تاریخ از ۱۸۳۲ تا پایان دوره امپراتوری را در بر می گیرد. اکثر این پرونده ها بر اساس موضوعی تنظیم گشته و هر یک از آنها شامل اسناد و پیش نویس های مربوط به نحوه تهیه و صدور فرامینی است که در خلال قرن نوزدهم و سالهای آخر حکومت عثمانی صادر شده اند. اسناد سالهای ۱۸۳۲ تا ۱۸۹۲، هر سال یک جلد فهرست جداگانه دارد. هر جلد فهرست اسناد نه بر اساس موضوع، بلکه بر اساس مقولاتی کلی چون داخلی یا خارجی و امور

این مجموعه که بیشتر اسناد سالهای ۱۷۵۰ تا ۱۸۳۹ را در بر می گیرد اکثراً مشتمل بر اسناد پراکنده است و کمتر پرونده های موضوعی. این مجموعه تحت شانزده موضوع اصلی طبقه بندی شده است:

تعداد اسناد	موضوع
۶۳۷۱	عدلیه
۵۴۹۸۴	عسکری (نظام)
۱۲/۷۴۳	بحریه
۷۵۹۷	بلدیّه
۱۷۴۶۸	داخلیه
۳۲۸۱	ضرابخانه
۳۳۳۵۱	اوقاف
۲۲۶۱	اقتصاد
۹۳۲۷	خارجیه

معمولاً در نزدیکی یکدیگر یافت می شوند. از جمله موضوع های جالب توجه این مجموعه می توان به اصلاحات سلطان سلیم سوم و محمود دوم، لشکر کشی فرانسه به مصر، حرکت وهابی ها در عربستان و انقلابهای عربستان و یونان اشاره کرد. فهارس اصلی به خط [عربی] دوره عثمانی است و رونوشتی نیز به خط لاتین تایپ شده و ضمیمه آنها است.

۲ - مجموعه جودت

اسنادی که در فاصله سالهای ۱۹۳۲ تا ۱۹۳۷ زیر نظر کمیته ای تحت سرپرستی معلم م. جودت، کتابشناس و پژوهشگر برجسته استانبول شناسایی و طبقه بندی شد^۴. فهرست این اسناد فقط به صورت تایپی (لاتین) موجود است.

شماره مجلدات	تاریخ مکاتبات	دوازدهخانه یا موضوع
فهارس ۲۹-۱	۲۴ ربیع الثانی ۱۲۷۸	عدلیه
۵۱-۳۰	۲۸ جمادی الثانی ۱۲۴۵-۱۲-ربیع الاول ۱۳۴۱	بحریه
۸۶-۵۲	۳ جمادی الاول ۱۲۹۷ - ۸ ربیع اول ۱۳۳۸	داخله
۱۲۲-۸۷	۴ ربیع الثانی ۱۲۹۷ - ۱۱ ربیع الاول ۱۳۴۱	وارده
۱۴۴-۱۲۳	۹ جمادی الثانی ۱۲۶۸ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱	صادره
		اوقاف
		خارجیه
		وارده
		صادره
۱۷۴-۱۴۵	۴ ربیع الثانی ۱۲۹۷ - ۷ ربیع الاول ۱۳۴۱	حریه
۱۹۲-۱۷۵	۲۱ ربیع الثانی ۱۲۹۶ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱	اسناد
		وارده
		صادره
۲۰۴-۱۹۳	۱۴ شوال ۱۲۶۰ - ۱۶ رمضان ۱۳۳۰	خزانه خاصه
۲۴۵-۲۰۵	اول رجب ۱۲۶۵ - ۱۴ ربیع الثانی ۱۳۴۱	(خزانه سلطنتی)
۲۷۳-۲۴۶	اول محرم ۱۲۷۸ - ۱۱ ربیع الاول ۱۳۴۱	وارده
		صادره
۲۷۵-۲۷۴	۱۰ محرم ۱۲۷۸ - ۱۳۳۸	استیذان ایراد سنیه دفتری
۲۷۶-۲۷۷	اول محرم ۱۲۷۸ - ۱۳۳۸	
۳۴۳-۲۷۸	۳ رجب ۱۲۶۵ - ۸ ربیع الاول ۱۳۴۱ (تقاضای اجازه صدور ایرادها)	رسن ایراد سنیه
۳۶۰-۳۴۴	۲۸ جمادی الثانی ۱۲۶۵ - ۲۵ جمادی الاول ۱۳۲۷	(خلاصه ایرادها)
		ایراد خصوصیه
		(در مورد نظامنامه های داخلی و امتیازها را مورد قضایی و مالی و پلیس
		معارف
		وارده
		صادره
۳۹۴-۳۹۰	۱۶ محرم ۱۲۷۸ - ۲۹ صفر ۱۳۴۱	
۳۹۹-۳۹۵	اول محرم ۱۲۷۸ - اول صفر ۱۳۴۱	

۴۰۰ - ۴۴۴	۸ شوال ۱۲۶۰ - ۱۳ محرم ۱۲۹۰	مالیه
۴۴۵ - ۴۷۲	۲۹ شعبان ۱۲۷۷ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱	اسناد
۴۷۳ - ۵۱۷	اول محرم ۱۲۷۸ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱	وارد و صادره
۵۱۸ - ۵۲۰	۲۵ ذیقعده ۱۳۲۶ - ۱۴ محرم ۱۳۴۰	مجلس اعیان
۵۲۱ - ۵۲۲	۲۶ ذیقعده ۱۳۲۶ - ۸ صفر ۱۳۴۱	وارد و صادره
۵۲۳ - ۵۲۴	۲ ذیحجه ۱۳۲۷ - ۸ رجب ۱۳۳۸	مجلس بیوتان
۵۲۵ - ۵۲۶	۳ ذیحجه ۱۳۲۶ - ۸ رجب ۱۳۳۸	اسناد
۵۲۷ - ۵۲۸	۲۵ ذیقعده ۱۳۲۶ - ۱۳ رجب ۱۳۳۸	وارد و صادره
۵۲۹ - ۵۳۲	اول محرم ۱۲۹۰ - ۹ ربیع الاول ۱۳۴۱	مشیت (امور دینی)
۵۳۳ - ۵۳۷	اول محرم ۱۲۷۹ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱	وارد و صادره
۵۳۸ - ۵۴۴		نفعیه (فوائد عامه)
۵۴۵ - ۵۴۹		وارد و صادره
۵۵۰ - ۵۵۱	۲۸ ذیحجه ۱۲۸۵ - ۱۳۳۸	تجارت و نفعیه
۵۵۲	۱۷ ذیحجه ۱۲۸۶ - ۱۳۳۸	وارد و صادره
۵۵۳ - ۵۵۴	۲۸ جمادی الاول ۱۲۶۵ - ۱۰ شعبان ۱۳۳۸	تجارت
۵۵۵ - ۵۵۸	۲۱ صفر ۱۳۲۷ - ۱۱ ربیع الاول ۱۳۲۹	وارد و صادره
۵۵۹	۹ محرم ۱۲۷۸ - ۱۲ محرم ۱۲۹۰	تجارت و صحبه
۵۶۰	اول محرم ۱۲۷۸ - ۱۳ محرم ۱۲۹۰	وارد و صادره
۵۶۱ - ۵۶۲	۱۵ ربیع الاول ۱۳۲۹ - ۱۴ ربیع الاول ۱۳۳۶	تجارت و زراعت
۵۶۳	۲۸ ذیقعده ۱۳۲۷ - ۴ ربیع الثانی ۱۳۳۱	وارد و صادره

اقلیت‌ها از ۱۸۳۲ تا ۱۸۴۰ تنظیم شده‌اند. علاوه بر آن بعدها بخش‌هایی نیز در هر فهرست اضافه شد که هر یک پرونده فرامین صادره از مجامع قانونگذاری ویژه‌ای که در سالهای بعد تاسیس شده بودند را در بر می‌گیرد؛ مجامعی چون مجلس والای احکام عدلیه^۵ پس از ۱۲۵۶/۱۸۴۰ و شورای دولت^۱ پس از ۱۲۸۴/۱۸۶۷ و همچنین فرامین منبعث از گزارشهای مجلس مخصوص وکلا پس از ۱۲۷۰/۱۸۵۳. پرونده‌های هر یک از این مقولات بر حسب سنواتی تنظیم شده‌اند. مهمترین مسائل دولتی را می‌توان در میان ۵/۶۴۶ پرونده مجموعه مجلس مخصوص ۷۲۴ پرونده مجموعه شورای دولت و ۲۱/۱۳۶ پرونده مجموعه خارجییه یافت. حدود ۸۰/۰۰۰ پرونده‌ای که تحت عنوان مجموعه داخلییه و حدود ۲۶۳۳۶ پرونده‌ای که تحت عنوان مجموعه مجلس والا گرد آوری شده است، معمولاً مسائل مهمی را در بر ندارند.

گذشته از فهرستی که بر اساس سنواتی تنظیم شده‌اند سلسله اسناد مجموعه‌های دیگری نیز که به امور خارجی و مسایل اقلیت‌ها در فاصله سالهای ۱۸۳۹ تا ۱۸۵۷ مربوط می‌شوند نیز تحت عنوان کلی مسائل مهمه گرد آوری شده‌اند^۷. روابط سیاسی با اطریش دانمارک، ساردنیا، ایران، مونته‌نگرو، پرتقال، انگلستان، والاپچیا، ملاوی، صربستان، یونان، روسیه، فرانسه، بلغارستان، واتیکان، پروس، لبنان، مصر و توسکانی، اموری چون مسائل ملت پروتستان، ملت ارمنی، کردها، ملت کاتولیک، ملت یهود، رعایای لاتین، ملت یونانی، عشایر شرق

چون نظامنامه‌های اداری و محلی، تشکیلات نظامی، قورخانه سلطنتی، بنادر همایونی، ساختمانهای دولتی، خزانه اوقاف، خزانه شخصی سلطان، ازدواج اعضاء خاندان سلطنتی (سوره همایون)، کارخانه‌های شخصی و سلطنتی را در بر می‌گیرد. اسناد این مجموعه‌ها بر حسب سنواتی تنظیم شده‌اند. اگر چه این مجموعه‌ها رسماً اسناد بعد ۱۸۵۷ را در بر نمی‌گیرند، ولی در برخی از آنها اسناد جدیدتری نیز می‌توان ملاحظه کرد که برخی از آنها به سالهای آخر قرن نوزدهم مربوط می‌شوند. فهرس مجموعه اسناد ایراد که از

آناتولی، شهرهای مقدس مکه و مدینه و ایالت کرت، نیش، یمن، صیدون، بغداد، حلب، ادنا و ماراس، دمشق، آنکارا، بسنی، دیار بکر، سالونیکا، اشقو دره، الجزیره، سیسام، تونس، بروسه، یانیه، اشکوب، ادرنه، ارزروم، آیدین و طرابوزان. علاوه بر آن فهرس علی - حده‌ای نیز در مورد اموری چون تشکیلات قرنطینه، دیدارهای سلطان از کشورهای اروپایی و نقاط مختلف امپراتوری، اقدامات ناشی از بروز شورش و بلوا در اروپا و امور مشابه وجود دارد. فهرس ویژه‌ای نیز تحت عنوان کلی خطوط همایون تنظیم شده است که اسناد اموری

عمران و معادن وارد صادر	۵۶۷ - ۵۶۴ ۵۷۰ - ۵۶۸	۲۷ رجب ۱۲۸۹ - ۱۳۲۶ ۷ جمادی الاول ۱۲۹۹ - ۱۵ ربیع الاول ۱۳۳۶
صحب وارد صادر	۵۷۲ - ۵۷۱ ۵۷۵ - ۵۷۳	۲۱ محرم ۱۲۹۰ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱ ۲۱ محرم ۱۲۹۰ - ۱۰ ربیع الاول ۱۳۴۱
پست و تلگراف وارد صادر	۵۸۱ - ۵۷۶ ۵۸۶ - ۵۸۲	۱۷ محرم ۱۲۹۰ - ۱۱ رجب ۱۳۳۷ ۱۷ صفر ۱۲۹۳ - ۸ رجب ۱۳۳۷
رسومات وارد صادر	۵۹۱ - ۵۸۷ ۵۹۵ - ۵۹۲	۱۰ محرم ۱۲۷۸ - ۱۰ رجب ۱۳۲۷ ۲ محرم ۱۲۷۸ - ۱۵ رجب ۱۳۲۷
شورای دولت وارد صادر	۵۹۸ - ۵۹۶ ۶۰۱ - ۵۹۹	۱۶ رجب ۱۲۹۵ - ۱۱ ربیع الاول ۱۳۴۱ ۲۲ رجب ۱۲۹۵ - ۲۹ صفر ۱۳۴۱
شورای دولت مضبوطه دفتری (برونکل قوانین پیشنهادی)	۶۴۰ - ۶۰۲	۲۳ ذیحجه ۱۲۸۵ - ۱۲ ربیع الاول ۱۳۴۱
شورای دولت تویخانه وارد صادر	۶۴۶ - ۶۴۱ ۶۴۹ - ۶۴۷	۱۳ رجب ۱۲۷۸ - ۱۰ ذیحجه ۱۳۲۷ ۱۸ محرم ۱۲۹۰ - ۵ جمادی الثاني ۱۳۲۷
ضبطیه (ژاندارمری) وارد صادر	۶۵۷ - ۶۵۰ ۶۶۳ - ۶۵۸	۲۹ جمادی الثاني ۱۲۶۵ - ۲۴ رجب ۱۳۲۷ ۲ محرم ۱۲۷۸ - ۱۹ جمادی الثاني ۱۳۲۷
آناطولی نفتی کمیونی (کمیسیون نفتی آناطولی) وارد صادر	۶۶۶ - ۶۶۴ ۶۶۸ - ۶۶۷	

خارجی و خاندانشان.

پرونده های گروه دوم: آیین

نامه های تشکیلاتی (نظامات) و آموزشی (تعلیمات) اساسی؛ امتیازها و معاهدات بازرگانی؛ قراردادهای معدن ذغال سنگ ارگلی؛ نهادهای خارجی در امپراتوری؛ مسئله ملیت ها؛ فرستاده های ویژه به کشورهای خارجی؛ مدال ها و نشانهای اعطایی سلطان؛ امور مربوط به کشتیهای خارجی که از بغازهای دریای سیاه عبور می کنند، راه ها و پل ها.

پرونده های گروه سوم: انتصابات

اداری؛ فرامین صادره به مامورین.

پرونده های گروه چهارم: قوانین

موقت؛ افزایش و معافیت مالیاتی.

پرونده های گروه پنجم: شهرهای

مقدس مکه و مدینه؛ هدایای همایونی که هر سال به شهرهای مقدس ارسال می گشت؛ انتصاب و عطا همایونی (خطابت)؛ اعلان جنگ؛ عفو مجازات های جنایی؛ امور حجاز و خط آهن حجاز؛ تشکیلات دربار؛ سازمان و تقسیمات اداری؛ نهادهای دینی؛ عزل و محاکمه مقامات اداری؛ فرامین اعدام و مجازات؛ احداث تاسیسات در املاک دولتی؛ پرورشگاه ها؛ امور حکومت نظامی؛ انجمن ها؛ مدارس؛ تشکیلات ایالتی.

پرونده های گروه ششم: عرایض

تقدیم شده به سلطان (مستدعیات)؛ کاهش حقوق مقامات دولتی؛ اتباع خارجی که در خدمت عثمانی بودند؛ کنگره ها؛ شرکتهای تجارتي خصوصی؛ بودجه های ایالتی؛ شورای نمایندگان ایالتی و محلی؛ جوامع غیر مسلمان؛ کاوشهای باستانشناسی؛ مالیات های فوق العاده؛ بودجه های مخصوص، قوانین و نظامنامه های اساسی؛ قانون اساسی

تنظیم اسناد تا سالهای جنگ جهانی اول ۱۳۳۴/۱۹۱۶ که تقسیم بندی موضوعی جدیدی ارائه گردید، ادامه داشت. بر اساس این تقسیم بندی جدید تمام پرونده ها و فهراس اسناد مزبور صرفاً بر اساس موضوع اسناد و به هشت مقوله ذیل تقسیم می شدند:

پرونده های گروه اول: امور مربوط

به سلطنت و خاندان سلطنتی؛ تشکیلات شورای وزیران و دگرگونی های حاصله در اعضاء آن؛ افرادی که به حضور سلطان بار می یافتند، امور املاک همایونی، اعیاد و تعطیلی های دینی، هدایای اعطایی سلطان، سفرای خارجی در بابعالی، سفرای عثمانی در خارج، بنیادهای متکی به خزانه سلطنتی، امیر مکه، طرابلس لیبی و بنغازی، حکام

سال ۱۳۱۰/۱۸۹۲ آغاز می گردد، بر اساس وزارتخانه مربوطه تقسیم شده است و لهذا اسناد وزارتخانه های ذیل هر یک فهرستی سالیانه و جدا دارند: داخلی، خارجی، عدلیه، معارف، مالیه، رسومات، تویخانه، ضبطیه، نفعیه (فواید عامه)، عمران و معادن، مشیعت (امور دینی)، شهر امانتی (شهرداری استانبول)، امتیاز و مقاولات (امتیازهای کاپیتولاسیونی و قراردادهایی که با اتباع و شرکتهای خارجی منعقد شده اند)، پست و تلگراف، صحیه. فهراس جداگانه ای برای خصوصی امرا و ارباب (فرامین ویژه ای که در مقولات فوق جای نمی گیرند)، نظامات (آیین نامه ها و نظامنامه های اداری) و [دفتر حقانی؟] dftir - hakani (دفتر ثبت عواید همایونی). این شیوه ثبت و

۱۳۱۹ ذیحجه ۲۸ - ۱۳۱۳ شوال ۱۳	۶۷۶ - ۶۷۲	بلغارستان کمبریجی (کمبریجی نظمیه بلغارستان)
۱۳۲۱ ذیحجه ۲۵ - ۱۳۱۵ رجب ۱۹	۶۷۷	وارده
۱۳۲۷ رجب ۶ - ۱۳۱۱ ربیع الاول ۲	۶۸۰ - ۶۷۸	صادره
		اسناد

سجل احوال کمیسیون (کمیسیون سجل احوال)
 ۱۳۱۱ محرم ۶ - ۱۳۰۵ رجب ۶ ۶۸۲ - ۶۸۱

(شهرداری اسانبول)
 ۱۳۲۷ صفر ۶ - ۱۲۷۸ محرم ۱۶ ۶۸۶ - ۶۸۳
 ۱۳۲۷ رجب ۲۳ - ۱۲۷۸ محرم ۵ ۶۸۹ - ۶۸۷
 صادره

صدرات گلن سفلی تلگرافلار (تلگرافهای رمزارسالی به صادرات عظمی، اکثر آکشف رمز شده اند)
 ۱۳۲۷ - ۱۳۲۰ ۶۹۸ - ۵۹۰
 صادره

صدارتدن گدن سفلی تلگرافلار (تلگرافهای رمز صادره از وزارت عظمی)
 ۱۳۲۷ - ۱۳۲۰ ۷۰۵ - ۶۹۹
 صادره

خارجیه منفرقه سی (امور منفرقه وزارت خارجه)
 ۱۳۴۱ - ۱۳۰۲ ۷۱۵ - ۷۰۶
 حجاز ذمیر بولاری (راه آهن حجاز)

وارده
 ۱۳۲۲ ذیحجه ۱۲ - ۱۳۱۹ ذیحجه ۸ ۷۱۶
 ۱۳۲۲ ذیحجه ۱۲ - ۱۳۱۹ ذیحجه ۷ ۷۱۷
 صادره

دفتر حقانی نظارتی (دفتر ناظر بر عواید حاصله از پاره ای املاک شاهی)
 ۱۳۳۰ رجب ۲۰ - ۱۲۷۸ محرم ۱۰ ۷۲۳ - ۷۲۰
 ۱۳۳۰ ربیع الثانی ۲۰ - ۱۲۷۸ محرم ۲ ۷۲۶ - ۷۲۴
 صادره

دیوان محاسبات
 ۱۲۹۷ رجب الثانی ۲۶ - ۱۲۹۷ محرم ۱۰ ۷۳۳ - ۷۲۷
 ۱۳۳۰ ذیحجه ۲۸ - ۱۲۹۹ صفر اول ۷۳۵ - ۷۳۴
 صادره

ملکبه نقاعد صندوقی (صندوق بازنشستگی کارمندان)

عثمانی؛ قواعد انتخاب نمایندگان؛ قوانین؛ نمایشگاه های کشاورزی و صنعتی؛ خط آهن (روملی)؛ الغای بروات و یک کاسه کردن دیون عمومی؛ روزنامه ها و مجلات؛ مسائل امور خارجی با پرونده های ویژه ای در مورد مسائلی که در مورد عقبه و کویت با انگلستان، بسنی و هرزگوین با امپراتوری اتریش - مجار؛ تونس و الجزایر با فرانسه و کانال سوئز با قدرت های مختلف داشتند و همچنین بی طرفی دریای سیاه، آبراه بغاز بسفر؛ اطلاعاتی در مورد مذاکرات صلح با روسیه؛ شورش صربستان و مونته نگرو؛ غرامات جنگ روسیه؛ کنگره برلن با پرونده های ویژه ای در مورد امور اصلاحات آناتولی، تعیین حدود مرزی عثمانی و یونان، و اراضی واگذار شده به مونته نگرو؛ مهاجران اتریشی به امپراتوری عثمانی.

پرونده های گروه هفتم: امور

نظامی، انتصابات، تنزل درجات و هدایای نظامی؛ تشکیلات نظامی؛ امور تقاعد نظامیان؛ محاکم نظامی؛ کاهش حقوق نظامیان؛ تدارکات سنجاق و مدالها و نشان های اعطایی به سنجاق ها؛ سرباز گیری ژاندارمری؛ انتصابات، ارتقاء و نشان های نیروی دریایی؛ بازنشستگی [اعضاء] نیروی دریایی؛ محاکم نیروی دریایی؛ درجات نیروی دریایی؛ امور ناوگان ها.

پرونده های گروه هشتم: فرامین

سلطنتی (خطوط همایونی)؛ اعلامیه های سلطنتی (بیان نامه همایونی)؛ فرامینی که به توشیح سلطان رسیده اند (نامه همایون)؛ دیون عمومی؛ اسناد مربوط به یوسف عزالدین افندی؛ فرامین سلطنتی در

انتصاب صدراعظم ها؛ اسناد مربوط به خطوط آهن و مسائل کروت، مصر، یونان، بلغارستان و سیام

علاوه بر اسناد مجموعه ایراد که مورد اشاره قرار گرفت، به در آرشیو باشبا کانلیک (دفتر صدارت عظمی) نیز یک رشته اسناد فهارس ایراد نیز مشتمل بر فهرست کلیه فرامین صادره دولت عثمانی وجود دارد که بر اساس سنواتی تنظیم شده است و در مورد هر یک نیز توضیح مختصری ثبت شده است. با این حال هنوز برای هماهنگی این فهرست ها با اسناد مجموعه ایراد اقدامی صورت نگرفته است و فهارس مزبور

کاربرد چندانی ندارد. (۴) مجموعه مجلس تنظیمات و نظامت

مستن تمام قوانین اساسی و نظامنامه های اداری ای که پس از تاسیس مجلس تنظیمات در سال ۱۲۷۱/۱۸۵۴ بعنوان تشکیلات قانونگذار عثمانی و نهادهای جانشین آن مجلس احکام عدلیه پس از ۱۲۷۸/۱۸۶۱، شورای دولت پس از ۱۲۸۵/۱۸۶۸ و مجلس عثمانی در سالهای ۷۸-۱۸۷۷ و پس از ۱۹۰۸ صادر شده اند. این قوانین، به انضمام تغییرات و تبصره های الحاقی آنها به صورت کامل در سی و هفت دفتر

۹ جمادی الثاني ۱۲۹۷ - ۱۷ جمادی الثاني ۱۳۲۹
 ۱۱ جمادی الثاني ۱۲۹۷ - ۳ رمضان ۱۳۲۸

۷۳۸ - ۷۳۷
 ۷۴۰ - ۷۳۹

وارد
 صادره

مأمورین ملکیه کمیسیون (کمیسیون کارمندان
 کشوری)

۷ رمضان ۱۳۱۴ - ۵ شعبان ۱۳۲۶
 ۲۴ رجب ۱۳۱۴ - ۱۸ رجب ۱۳۲۶
 ربیع الاول ۱۳۰۰ - ۲۴ شوال ۱۳۲۲

۷۴۱
 ۷۴۲
 ۱۰۷۵۰ - ۷۴۳

وارد
 صادره
 مصر کمیسرلیگی
 (کمیسیون امور مصر)

۲۲ رجب ۱۳۰۷ - ۱۳۳۰

۷۵۱ - ۷۵۷

مناز خارجیه منفرد سی
 (امور خارجی ولایات خاص)
 مهاجرین کمیسیون
 (کمیسیون امور مهاجرین)

۲ محرم ۱۲۷۸ - ۷ رجب ۱۳۲۶
 ۳ محرم ۱۲۷۸ - ۲۴ جمادی الثاني ۱۳۲۶

۷۵۸ - ۷۶۰
 ۷۶۱ - ۷۶۶

وارد
 صادره

۲۷ شوال ۱۲۹۶ - ۲۹ جمادی الثاني ۱۳۲۶
 ۲۷ شوال ۱۲۹۶ - ۲۹ جمادی الثاني ۱۳۲۶

۷۶۵ - ۷۶۶
 ۷۶۷ - ۷۶۸

اصلاحات مالیه کمیسیون
 وارد
 صادره

۹ مارس ۱۳۲۶ - ۱۳۳۴

۷۶۹ - ۷۷۰

مکة مکرمه

اول قیقعده ۱۳۱۶ - ۹ صفر ۱۳۲۶
 اول جمادی الثاني ۱۲۹۸ - ۱۶ رجب ۱۳۲۶

۷۷۰/۲
 ۷۷۰/۲-۳

مکاتب عسکریه
 (مدارس نظامی)
 وارد
 صادره

۷ صفر ۱۲۷۸ - ۲۳ محرم ۱۲۹۳
 ۳ محرم ۱۲۸۷ - اول ربیع الاول ۱۲۹۶

۷۷۱
 ۷۷۲ - ۷۷۳

طیبه
 وارد
 صادره

۲۶ ذیحجه ۱۳۱۹ - ۵ شعبان ۱۳۲۶

تجهیزات عسکریه کمیسیون ۷۷۴ - ۷۷۵
 (کمیسیون مالیات تجهیزات و بزة نظامی)

انتشار چهار مجلد دیگر که تحت عنوان
 دستور: سری اول (دستور: بیرنجی
 ترتیب) در فاصله سالهای ۱۹۳۷ تا
 ۱۹۴۳ از سوی دفتر نخست وزیری
 جمهوری ترکیه و با همکاری کارمندان
 آرشیو صدارت عظمی با الفیای لاتین
 منتشر شد، کار مجموعه نخست به پایان
 رسید. این چهار جلد آخر عبارت بودند از:
 جلد ۵ (آنکارا ۱۹۳۷) آیین
 نامه‌هایی که بین ۱۴ ربیع الاول
 ۱۳۰۱ / ژانویه ۱۸۸۳ و ۲۶ رجب
 ۱۳۰۵ / مارس ۱۸۸۸ صادر شده‌اند.

جلد ۶ (آنکارا ۱۹۳۹) آیین
 نامه‌هایی که بین ۴ ذی قعدة ۱۳۰۴ /
 ژوئیه ۱۸۸۷ و ۱۴ رمضان ۱۳۱۲ /
 فوریه ۱۸۹۵ صادر شده‌اند.

جلد ۷ (آنکارا ۱۹۴۱) آیین
 نامه‌هایی که بین ۱۵ شوال
 ۱۳۰۴ / مارس ۱۸۹۵ و ۱۴ ذی حجة
 ۱۳۲۱ / فوریه ۱۹۰۴ منتشر شده‌اند.

جلد ۸ (آنکارا ۱۹۴۳) آیین
 نامه‌هایی که بین ۲۳ محرم
 ۱۳۲۲ / مارس ۱۹۰۴ تا ۱۵ جمادی
 الاخر ۱۳۲۶ / اول ژوئیه ۱۹۰۸ منتشر
 شده‌اند

از آنجایی که مجلدات
 اولیه دستور فقط قوانینی را در بر می‌گیرد
 که در ایام انتشار این مجموعه از ۱۸۳۹
 به بعد به قوت خود باقی بودند، برای
 آگاهی از قوانینی که در ۱۷۷۲ لغو
 شدند رجوع به اسناد مجلس تنظیمات
 و نظامات ضروری است. مع هذا اکثر
 اسناد مهمی که پس از آن تاریخ صادر
 شده‌اند در مجلدات دستور موجودند.

(ب) سری دوم (یکینجی
 ترتیب) که بعدها به مجموعه دستور
 جدید معروف شد، در دوازده جلد در

شد. این مجلد در ۱۲۸۹/۱۸۷۲ نیز برای
 بار سوم و با ضمایی چند منتشر شد.
 سپس جلدهای دوم و سوم و چهارم نیز به
 ترتیب در سالهای ۱۸۷۳/۱۲۹۰،
 ۱۸۷۶/۱۲۹۳ و ۱۸۷۹/۱۲۹۶ منتشر شد
 که هر یک شامل قوانین منشره در این
 فواصل و تغییرات و اصلاحات داده شده
 در قوانین سابق بود. در فاصله سالهای
 ۱۸۷۹/۱۲۹۶ تا ۱۸۸۴/۱۳۰۲ نیز چهار
 ضمیمه (ذیل) بر مجموعه‌های پیشین
 منشر شد که قوانین و مصوبات جدید را
 در بر می‌گرفت. در ۱۹۱۹/۱۳۳۵ نیز
 جلد دیگری موسوم به متممین که شامل
 قوانین الحاقی بر قوانین منشر شده در
 چهار جلد پیشین، در فاصله ۱۵ محرم
 ۱۲۸۹/۱۷۷۲ تا ۸ رجب ۱۳۲۵/۱۹۰۷
 می‌شد در استانبول منشر گردید. با

استنساخ شده‌اند. هفت دفتر نخست این
 مجموعه تحت عنوان مجلس تنظیمات
 دفتر لوی اسناد مربوط به سالهای ۱۲۷۱ تا
 ۱۲۹۸/۱۸۵۴ تا ۱۸۶۱ را در بر
 می‌گیرد و سی دفتر دیگر نیز تحت عنوان
 نظامات اسناد سالهای ۱۳۰۱ تا
 ۱۳۳۳/۱۸۸۳ تا ۱۹۱۴ را در بر
 می‌گیرند^۸. اهم این قوانین که هنوز به
 قوت خود باقی بودند در مجموعه‌های
 موسوم به دستور، در دو مجموعه و با
 ضمائم مختلف از سوی دولت عثمانی
 منشر شدند. این مجموعه‌ها عبارتند از:

(الف) سری اول (بیرینجی
 ترتیب) که بعدها به دستور عتیق موسوم
 گردید که نخست در یک جلد در سال
 ۱۲۷۹/۱۸۶۳ منشر شد و پس از چندی
 با ملحقاتی در ۱۲۸۲/۱۸۶۵ تجدید چاپ

۱۲۳۲ - ۳ محرم ۱۲۲۳ - ۸ جمادی الثانی ۱۲۳۲	۷۷۶ - ۷۷۷	نوحید مباحثات کمیسیون (کمیسیون هماهنگ سازی خریدهای دولت)
۱۳۳۷ - ۱۶ ربیع الثانی ۱۳۳۷	۷۷۸ - ۷۷۹	اعاشه کمیسیونی (کمیسیون نذارکات غذایی)
۱۳۰۴ - ۴ ربیع الاول ۱۳۰۴	۷۸۴	مصر ایشلرین دایر (دایرة امور مصر)
۱۳۳۷ - ۲ شعبان ۱۳۰۸	۷۸۵ - ۷۸۹	صدارت مکتوب مهمه ... (مراسلات دبیرخانه مکاتبات مهم دفتر وزارت عظمی)
۱۳۰۲ - ۱۸ ذیقعدة ۱۳۰۲	۷۹۰	بویورلدی دفتری (دفتر فرامین نخست وزیری)
۱۳۳۷ - ۱۳۰۰	۷۹۱	دارالعماره منفرقه دفتری (دفتر بیت امور منفرقه مربوطه به اسانبول)
۱۳۳۸ - ۲۸ جمادی اول ۱۳۰۶	۷۹۲ - ۸۷۷	عرضحال دفتری عرضحال های رسیده به دفتر نخست وزیری تلگراف عرضحال (عرضحال های تلگراف رسیده به دفتر نخست وزیری)
۱۳۳۸ - ۱۳۲۶	۸۷۸ - ۸۸۳	
۱۳۳۸ - ۳ شعبان ۱۳۳۶	۸۸۴ - ۸۹۰	تقریر وقایع مخصوصه دفتر لر (دفتر مربوط به روزنامه دولت و سایر نشریات رسمی)
۱۳۲۶ - ۱۲ رمضان ۱۳۲۶ - ۸ ربیع الاول ۱۳۴۱	۸۹۱ - ۸۹۵	مدونات (مجموعه گزارشهایی در مورد امور مختلف)

فاصله سالهای ۱۳۲۹/۱۹۱۱ تا ۱۳۴۴/۱۹۲۸ در استانبول منتشر شدند. این مجموعه تمام قوانین و آیین نامه های اساسی سالهای ۱۳۲۶/۱۹۰۸ تا ۱۳۴۱/۱۹۲۲ را شامل می شود.

بسیاری از قوانین و آیین نامه های منتشر شده در مجلدات دستور قبلاً در تقویم وقایع روزنامه رسمی دولت عثمانی منتشر شده اند. ۲۱۱۹ شماره از این روزنامه در فاصله سالهای ۱۲۴۷/۱۸۳۱ تا ۱۲۹۵/۱۸۷۸ منتشر شده، سپس بعد از ۱۲ سال فترت در ایام حکمروایی سلطان عبدالحمید دوم، ۲۸۳ شماره دیگر آن به مدت ۱۳ ماه در خلال ۹۱-۱۸۹۰ منتشر شده تا از نو توقیف گشت. تقویم وقایع با اعاده نظام مشروطه در ۱۹۰۸ از نو منتشر و تا زمانی که مجمع کبیر ملی جمهوری ترکیه آن را در ۱۹۲۳ به رسمی گازت (روزنامه رسمی) تبدیل کرد، بیش از ۴/۶۰۸ شماره آن منتشر شد. پاره ای از قوانین این دوره نیز در جراید غیر دولتی آن عصر منتشر شده اند.

ب. اسناد و آیین نامه های اداری

۱ - دفتر صدارت عظمی (باب اصفی).

اسناد و فرامین دفتر صدارت عظمی دو مجموعه اساسی را تشکیل می دهند: یک مجموعه که مشتمل بر ۱۵۶۱ جلد سند است و سالهای ۱۲۲۷/۱۸۱۲ تا ۱۲۹۸/۱۸۹۰ را در بر می گیرد و به نام فهارس اعیانیات معروف است و دیگری که مشتمل بر ۳۵۲/۰۰۰ برگ سند ۱۰۴۵ فهارس آن است که به بابعالی اوراق odasi (اطاق اوراق بابعالی) موسوم است.

(آ) اسناد مجموعه اعیانیات اکثراً از رونوشت فرامین صادره از سوی

از دیگر موضوع ها نشان آشکاری است از اهمیت این آرشیو جهت بررسی مسائل امپراتوری عثمانی در سه دهه آخر حیات آن. اسناد این مجموعه تا سال ۱۹۱۳/۱۳۳۴ بر اساس وزارتخانه ها، و پس از آن نیز تحت عناوین مکاتبات وارده و صادره و دیگر اسناد رسمی (تقریرات) تفکیک شده اند. این نکته نیز شایان ذکر است که تنها بخش محدودی از اسناد وارده بر جای مانده اند اما اسناد بخش صادره تقریباً به صورت کامل حفظ شده و برای بررسی موجودند.

پیش نویس ها
* این مقاله ترجمه ای است از:

صدراعظم و دیگر مقامات عثمانی است که معمولاً «بویورلدی» نامیده می شدند، علاوه بر آن رونوشتهایی نیز از یادداشتها (تذاکر و محرورات نوشته شده در باب موضوع های مورد نظر دولت عثمانی نیز در این مجموعه موجود است.

(ب) اسناد اوراق اطاق بابعالی، بیشتر از مکاتباتی تشکیل شده است که در فاصله سالهای ۱۳۰۹/۱۸۹۱ تا پایان امپراتوری عثمانی، میان دفتر صدارت عظمی و سایر وزارتخانه ها جریان داشته است. پیش نویس آیین نامه های اداری و آیین نامه های اداری، گزارشهایی در مورد انواع مسائل و اقدامات، و انبوهی

تاریخ	شماره	موضوع
۹ جمادی الثانی ۱۲۷۶ - اول ربیع الاول ۱۳۴۱	۸۹۶ - ۹۱۳	نشریات
۷ ربیع الاول ۱۲۹۶ - ۱۴ جمادی الثانی ۱۳۰۴	۹۱۶ - ۹۱۶	ولایات ممتاز دان مراسلاتی از ولایات خاص؛ کرت، قبرس، بوسنی و هرزگوین، روملی شرقی ولایات ممتاز اصلاحاتی و... (دفتر اقدامات اصلاحی در ولایات خاص)
۳ محرم ۱۲۹۸ - ۱۳۳۷	۹۳۳ - ۹۱۷	امور مهمه دفتری (دفتر احکام و فرامین مهم)
۱۲ محرم ۱۲۹۸ - ۲۲ جمادی الاول ۱۳۲۴	۹۳۶ - ۹۳۴	حجاز ولایتی اصلاحات عمومیه دفتری (دفتر اقدامات اصلاحی در حجاز)
۱۹ جمادی الاول ۱۳۱۴ - ۱۳۱۷	۹۳۶/۲	امور بلغارستان امور روملی شرقی امور کرت امور قبرس و بوسنی - هرزگوین امور سیسام امور کوهستان لبنان و سیسام امور کوهستان لبنان امور طرابلس لیبی و بنغازی امور مصر نعین و انفصال دفتری
اول رجب ۱۳۰۹ - ۲۹ رجب ۱۳۱۹	۹۳۷ - ۹۶۶	
اول محرم ۱۲۹۷ - ۱۳۲۷	۹۸۵ - ۹۶۶/۲	
۱۸ رمضان ۱۲۸۸ - ۱۳۳۵	۹۸۶ - ۱۰۰۲	
۱۴ ربیع الاول ۱۳۱۰ - ۱۳ ربیع الاول ۱۳۳۸	۱۰۰۳	
۱۳ رجب ۱۲۴۷ - ۳ رمضان ۱۳۳۵	۱۰۰۸ - ۱۰۰۴	
۱۳ شوال ۱۳۰۹ - ۱۶ ربیع الثانی ۱۳۳۷	۱۰۰۹	
۵ ذیقعدہ ۱۳۳۰ - ۱۶ ربیع الثانی ۱۳۳۷	۱۰۱۳ - ۱۰۲۱	
۵ ذیقعدہ ۱۳۳۰ - ۲۳ شوال ۱۳۳۹	۱۰۲۲ - ۱۰۲۸	
۲۶ ربیع الاول ۱۲۶۲ - ۷ ذیقعدہ ۱۳۳۸	۱۰۲۹ - ۱۰۴۸	
۱۵ ربیع الاول ۱۳۰۷ - ۱۳۲۳	۱۰۴۹ - ۱۰۶۰	

Kutuphanesi (Istanbul, 1937).

5 - See S.J. Shaw, «The Central legislative Councils in the Nineteenth Century Ottoman Reform Movement before 1876» IJMES, Vol. 1 (1970), 1 PP. 54 - 63

6 - Ibid, PP. 73 - 84

7 - Sertoglu, op. cit. pp. 56 - 8

8 - Ibid, pp. 52 - 6

9 - Ibid, p. 26

Archives of Turkey» Journal of the American Oriental Society, Vol. 80 (1960), pp. 1 - 12; «Turkish Source Materials For Egyptian History», Political and Social Change in Modern Egypt, ed. P.M. Holt (oxford University Press, 1968) PP. 28 - 48

۳ - بهترین فهرست موجود از آرشیو نخست وزیری در استانبول نوشته ذیل است که باید مورد استفاده مستمر تمام پژوهشگران باشد:

Midhat Sertoglu, Muhteva Bakimindan Basvekalet Arsivi (Ankara, 1955).

4 - See Osman Ergin, Muallim Cevdetin Hayati, Eserleri ve

stanford J. shaw, ottoman archival materials for the nineteenth and Early Twentieth Centuries: the Archives of Istanbul, Int. J. Middle East Stud. 6 (1975), 94 - 114.

1 - see S.J. shaw, the financial and administrative Organization and developement of Ottoman Egypt, 1517 - 1798 (rpinceton, n. j., 1962); Ottoman Egypt in the Age of the French Revolution (Cambridge, Massachusetta, 1964)

The Budget of Ottoman Egypt (the Hague, Holland, 1968).

2 - S.J. Shaw, «Archival Sources For Ottoman History: the